

EMİR TİMUR'UN YÖNETİM FELSEFESİ VE İLKELERİ*

Ali MAZAK¹

ÖZET

Büyük asker ve siyasetçi Emir Timur 14. yy.'da Timurlular İmparatorluğunu kurmuş; Asya, Avrupa ve Afrika'da kasırgalar estirmiş; dahi bir asker, müthiş bir siyasetçidir. Emir Timur, İmar, inşa, iktisat ve siyasetteki başarıları, yenilikleri, üreticiliği tescillenmiştir. Yepyeni, görkemli, görkemli, müzeyyen şehirler kurmuş; bilim adamlarını; İslam âlimlerini korumuştur. Türk dilini, İslam dinini yaymış; zararlı akımları, karışıklıkları, terörizmi önlemiş; Güven ve istikrar sağlamıştır. Bıraktığı eserler, şehirler göz kamaştırmış ve hayranlık uyandırmıştır. Onun başarılarına Avrupa'da "Timur Rönesansı" denilmiştir. Büyük Timur, çok iyi bildiği mahalli Türk-İslam siyasi yönetim kültürü ile başarılı bir idare ortaya koymuştur. Peki, amacı neydi ve neyi hedefliyordu? Onun yönetim tarzı Türk-İslam idare felsefesine mutabık mıydı? Bu çalışmada amaç, Emir Timur'un, idari uygulamalarının ve Tüzükat'ındaki idari ilkelerinin geleneksel Türk-İslam yönetim felsefesi açısından değerlendirilmesidir. Araştırma, literatür tarama yöntemiyle yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Buhara, Timur, Semerkant, Tüzükat, Siyaset Felsefesi

EMIR TIMUR'S ADMINISTRATION PHILOSOPHY AND HIS PRINCIPLES

ABSTRACT

Emir Timur, who founded the empire of Timurids in the 14th century, is a genius soldier and a great politician that shook Asia, Europe & Africa. Emir Timur's productiveness, innovations and successes are proved in the fields of construction, development, economics and politics. He founded new, magnificent, attractive cities; he protected scientists and Islamic scholars. He spread the Turkish language, the religion of Islam; he prevented harmful movements, turmoils and terrorism, and provided security and stability. The artifacts and cities he left as a legacy are dazzling and admirable. His achievements are called as the "Timurian Renaissance" in Europe. Timur has established a successful administration with the local Turkish-Islamic political management culture which he knew it very well. So, what was his purpose and what was he aiming to achieve? Did his management style agree with the Turkish-Islamic administration philosophy? The aim of this study is to evaluate Emir Timur's

Geliş Tarihi: 12.02.2020

Kabul Tarihi: 20.05.2020

* "Bu çalışma Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenmiştir. Proje Numarası: BAP-18-EMYO-1009-029-094" (This work was supported by Scientific Research Projects Coordination Unit of Bandırma Onyedi Eylül University).

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, Erdek MYO, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, amazak@bandirma.edu.tr, GSM: +905335501100

administrative practices and the principles in his Charter in terms of traditional Turkish-Islamic governance philosophy. The research is carried out by literature review method.

Keywords: *Bukhara, Timur, Samarkand, Tuzukat, Political Philosophy*

1. GİRİŞ

Dünya tarihçilerinin, hakkında çok şeyler yazdığı Emir Timur, Timurlular Devletinin kurucusu olup dünya tarihine ismini tescil ettirmiş büyük bir asker, siyaset dehası ve Türk devlet adamlarından birisidir. Bu çalışmada amaç, hakkında yazılan en aşağılayıcı karalamalardan, en yüksek övgülere kadar dünya tarihine geçen Emir Timur'u başarıya taşıyan idealini ve idari prensiplerini Türk-İslam Yönetim felsefesi açısından analitik bir bakışla değerlendirmektir.

Timur ve Timurlular Devleti dönemi ile ilgili çok sayıda kitap basılmış ve basılmaktadır. Literatür taraması yapılırken Timur'un sağlığında çevresinde bulunan ve eserleri birinci el kaynak değerinde sayılan Nizameddin Şami'nin ve Şerefüddin Ali Yezdi'nin, İbn Arapşah'ın eserleri olmak üzere, bu alanda büyük emek ve eserler veren diğer önemli Türk Tarihçileri Zeki Velidi Togan, İsmail Aka, M. Şamil Yüksel, Hayrunnisa Alan, Meltem Delen, A. Ahat Andican gibi akademisyenlerin analitik çalışmalarından faydalandım. Ayrıca, H. Lamb, J.P. Roux, Vasili V. Barthold, Justin Marozzi gibi şarkiyatçıların eserlerinde Timur'a bakışları da dikkate alınmıştır. A. Ahat Andican'ın Timur ve Timurlular üstüne eserinin başında genişçe bir tenkit ve değerlendirmesi vardır (Andican 2019: 19-34). Timur Tüzükatı ve çevirileri üstüne başka araştırmacıların da önemli çalışmaları vardır. Bunlardan bazılarında bu eserin ilk nüshasının Türkçe yazıldığı ve Farsça nüshanın da bu eserden çevrildiği iddia edilmektedir (Yağlı, 2016: 150-153)

Timur kurduğu devlet, uyguladığı idare, savaş ve imar pratikleri ve koyduğu yasalar bakımından önemli bir şahsiyet olarak tarihlere geçmiştir. Ancak İbn Arapşah'ın kitabına ve birçok Şarkiyatçının ağırlıklı ona dayanarak yazdıklarına bakıldığı zaman Timur korkunç bir yaratık olarak karşınıza çıkmaktadır. Acaibu'l-Magdur, daha fihristindeki başlıklardan itibaren Timur'a hakaretlerle başlamaktadır. Yazar, sanki tarih yazmaktan öte bir Timur düşmanlığı kitabı yazmış gibi külliyyen hakaret üslubu taşımaktadır. Buna karşın eserin muhtevası yazarını tekzip edencesine Timur Hakkında olumlu bilgiler de içermektedir. Emir Timur, acaba kendisini, hilekar, vicdansız, fesat, nankör, azap, aksaklar şeyhi, engerek yılanı, çete başı, at hırsız, eli kanlı...vb." (Arapşah, 2012: 44-196) nefret hezeyanlarında betimlenen vahşi karakterli birisi olabilir miydi? Miras olan medeniyet güzeli şehirler hala göz kamaştırıp dururken bunları inşa eden bir devlet adamına bunları yakıştırmak hiç reva mıdır? Timur hakkındaki bütün karalamalara çoğunlukla kaynak olarak kullanılan İbn. Arapşah'ın Acaibu'l-Magdur'u basılıp dağıtılmış; Timur'a iyi bakmayan bütün entellektüel camianın baş ucu kitabı olarak kullanılmıştır (Andican, 2019: 23). Batılı Oryantalistlerin Timur'a daha farklı iltifatları! da var: "çatlak beyinli, megaloman, katil, deli adam..." (Toynbee 1939: 500), akt. Yüksel, 2005: 232-) Timur'a hasım olanlarla Fatih Sultan Mehmed'e

hasım olanlar arasında sanki bir benzerlik de var gibi görünüyor. Bir yanda bir Timur Rönesansı'ndan bahsedilirken(Roux, 2018: 59) bu uygarlığın banisi bir siyaset adamı nasıl bu kadar şerrin, seyyiatın faili olur, kellelerden minare diker? gibi bir soru akıllarına gelmez.

2. EMİR TİMUR KİMDİR?

25 Şaban 736 (9 Nisan 1336) tarihinde Yeşil Şehir demek olan ve halen, atayurt Özbekistan'ın önemli tarihi şehirlerinden biri olan Şehr-i Sebz'e (Keş) bağlı Hoca Ilgar kasabasında dünyaya gelmiş olup bu şehir Merv yönünde Semerkant'a 50 km. mesafede İpek Yolu üstünde kurulmuştur. Emir Timur'un ailesi Barlaslar Oymağındandır ve soyun yönetimi de hep onun atalarının elinde olmuştur. Bu ailenin köken olarak Cengiz Han'ın atası olan Bodançar'a dayandığı iddia edilmiş; Timur'un Türk mü Moğol mu olduğu çok tartışılmış; hatta Büyük tarihçi Zeki Velidi Togan'ın bir makalesi ile bu konunun açıklığa kavuşturulmuş olduğu edilmiştir. (Alan, 2007: 26; Togan, 1972: 81). Ancak Emir Timur'la Şam'da yüzyüze görüşme ve konuşma fırsatına sahip olmuş olan büyük sosyolog, siyaset felsefecisi ve tarihçi İbni Haldun, onun kendini etnik olarak Türk kabul ettiğini; Cengizhan soylu olmayı kabul etmediğini; Şiiliği asla desteklemediğini onun gerçek anlamda bir bilim adamı vasfında bir tarih ve siyaset birikimine sahip olduğunu kaydetmiş ve Timur hakkındaki yalan yanlış iddiaların tümünü çürütmüştür (Andican, 2019: 25).

Timur'u doğuran iklim ve zaman kesiti Asya'dan Cengiz, Avrupa'dan Haçlı belalarının musallat olduğu; Bağdat'ta Dicle ırmağının suyunun atılan elyazması kitaplardan dolayı mürekkep aktığı; Kudüs sokaklarının Haçlı şövalyelerinin döktükleri kanla atlarının karnına kadar kan dolduğu tarihlerin sonrasına düşen zamanlardır. Bu zamanda sürekli savaşlar, kıtaller, kargaşalar, soygunlar vardır. Bölgede güvenlik kalmamış; beylikler, ülkeler, şehirler, köyler birbirine düşmüş; tahtlar, sınırlar hergün el değiştiriyor; Moğol hanları bile birbirinin kanını içmek için fırsat kolluyorlardı. Timur'un parlak kılıcı kınından çıkıp havada sallanmaya kadar bölgenin her tarafında fitne kaynıyor ve kan dökülüyordu (Yağlı, 2016: 23; Devletşah, 2011: 530; Marozzi, 2015: 46). Tarihi olayları analiz ederken sebep sonuç ilişkileri bakımından bunların öncelerine özellikle iyi bakmak gerekir. Devlet Şah'ın kaydına göre; Moğol hâkimiyetindeki Maverâünnehir'de; Timur'lar Barlas Oymağı'nın sevk ve idaresi, Timur'un aile büyüklerine bırakılmıştır. Cengiz'in oğlu Çağatay Han yönetim ve güvenlik işlerinde, Cengiz Handan beri Barlaslar'a dayanmaktadır (Devletşah, 2011: 530).

Timur bir yandan İslam sofilerinin zikir ve sohbet meclislerinde manevi kültür ve terbiye ile donanırsa, bir yandan da, Gazevatlar, Hz. Ali Cenknemeleri, Hamzanameler, Türk-İslam Destanları, Kur'an ve hadislerden peygamber kıssalarıyla anlatılan adalet, iyilik ve hayır uğruna herşeyi göğüsleyecek bir ruh donanımı kazanmıştır. Tarih usulcülerini, tarih incelemelerinde fiziki etkenlerin yanında ruhsal, manevi, psikolojik etkenlerin de incelemelerde göz önüne alınmasının zaruri olduğunu vurgular (Togan, 1985: 14).

3. TÜRK-İSLAM DÜŞÜNÇESİNDE DEVLET VE İDARE

İnsan yaratılışı gereği düzensiz yaşayamaz. Düzen de devlet demek olup, devletsiz düzen mümkün değildir. Düzenin temeli de yasadır, hukuktur; hukuk temelleri üstünde durur (Farabi, 2017: 81; Niyazi, 2005: 1). İslamiyet yalnız insan-Allah ilişkilerine ilişkin kurallar getirmemiş bunun yanında insanlar ve doğa arasındaki hukuka ilişkin de mühim ilkeler koymuştur. Bunların bir kısmı ahlaki nitelikte olup bazıları da temel hukuk normları özelliği taşır. Beşeri seküler yasalarda da bu tür normlar vazgeçilmez olarak nihayet konulmaktadır. Çünkü toplumlar bu normlar ve ilkeler olmadan yönetilemez ve mutlu olamazlar. İslami anlamda hukuk kaynağı Kur'an ayetleri, Peygamber uygulamaları (Sünnet); bunlara kıyasla üretilen normlar; icma denilen (ulema) ortak içtihatler olduğu gibi bunların karşılamadığı durumlarda toplumun tümünün ortak kabulleri olan örfler de kaynak olarak değerlendirilir. İnanç değerleri gözetilerek çıkarılan yasalar toplum tarafından daha çabuk kabullenilir ve uygulamada büyük kolaylıklar sağlar.

İslam öncesi Türk yönetim felsefesinin ne olduğu Göktürk ve Tonyukuk anıtlarında taşlara hakkedilmiş yazıtlardan bellidir. Bu anıt kitabelerde hem geçmiş toplumsal yanlışlar hem de liyakatsiz yöneticilerin yanlışları anlatılmakta ve geleceğe dönük uyarılar yapılmaktadır. Moğollardan önce Türklerin de yasa koydukları bu kitabelerde yazılmış olduğu görülüyor (orhun yazitlari.com; gokturkce.net).

Türklerde İslam öncesi bile devlet düzenine Hak sungusu anlamında “Kut” denilmesi, devlet başkanının, Tanrı tarafından görevlendirilmiş sayılması, İslamiyet'te Kur'andaki “Ülü'l-Emr” (Kur'an, 4/59) kavramıyla Allah ve Peygamberden sonra yöneticiye de itaatin emredilmesi bir anlamdaşlık taşıyordu. Esasen siyasal bilinç ve davranışın temelinde yatan da inanç ve kültürel zemindir. Böyle bir zemine oturmayan siyasal felsefe de temelsiz, tutarsız ve güvensiz kalır. (Kapani, 2007: 120-121; Taşdelen, 1997: 159-161). Bilge Kağan'ın Orhun Abidesindeki vasiyetlerine bakılırsa Türk siyaset felsefesinin İslam öncesi zamanlarda bile köklü bir olgunluğa ve maziye dayandığı görülür.

Kur'an ve diğer dini metinlerde eski toplumların yaşayışlarına; inanç ve idare anlayışlarına, beşeri tecrübelerle ilişkin yığınla bilgi aktarımları yapılır. Kur'an'da Rum Suresi Romalılarla İranlıların büyük savaşlarından bahseder; Sonunda ateşperest Farslara karşı Rumların galibiyetini bildirir.

Türk-İslam düşüncesinde devlet başkanlığı konusu doğrudan kelami inanç konuları içinde tartışılır. Müslüman insanın yönetimsiz sosyal ve ailevi meşru ve mutlu bir hayatın kazanılamayacağı ve sürdürülemeyeceği anlayışı ağır basar. Hz. Peygamber ve Mekke'de bunaltıldıkları yıllarda mü'minleri esenliğe çıkarmak için Medine'ye hicret planı yaptığı zaman önce Medineli Müslümanlarla inanç ve hayat güvencesi üstüne antlaşmalar yapmış; I. ve 2. Akabe mutabakat biatlarıyla bunların teminatını almıştır. Sonrasında kendisine inanan mü'min ahaliyi peyderpey stratejik bir plan çerçevesinde Medine'ye sevk etmiş; onların can ve inanç güvenliğini sağlamıştır. Medine'ye ulaştıktan sonra da burada yaşayan farklı din ve etnisiteden toplumun tümünü kapsayan ve kabul gören bir sosyal sözleşme (Anayasa) yapmıştır. Bunun dünyada yapılan ilk Anayasa olduğu da kabul edilmekte ve “Medine Sözleşmesi” denilmektedir.

Burada büyük İslam Peygamberinin idari olarak yüksek, siyasi, stratejik bir taktik performans gösterdiği görülmektedir.

Hız. Peygamber bu eylemlerde görüşmeleri ve uygulamaları arkadaşlarının katılımıyla beraber peygamber olarak kendi inisiyatifiyle yapmışsa da diğer açıdan üstün bir devlet başkanı niteliği ve dirayetiyle yapmıştır. Yesrib olan şehrin ismi de artık, medeni yönetsel prensiplerin hakim olduğu bir şehir devleti olarak “Medine” olarak değişmiştir. Burada Hz. Peygamber, farklılıkların bir arada bulunduğu kozmopolit bir toplumun dini ve seküler idari işlevlerinin tümünü deruhte etmiş; hem de adaletli bir devlet yöneticiliğini vefatına kadar başarıyla yürütmüştür.

Zaman zaman sapmalar olsa da bütün İslam devletlerinin temel misyonu doğrudan Kur’an’a dayalı bir görev olan “emr-i bil-maruf, nehy-i anilmünker-iyiliği yaymak, kötülüğü önlemek” ilkesi doğrultusunda yürütülmüştür. Yönetim alanında eser veren İslam filozoflarının temel tezleri, ahlak, adalet, iyilik, erdem, istikrar ve mutluluk hedefine yönelik bir idare tarzı olmuştur. Bu eserlerin istisnasız hepsinde düşünürler, toplum için yönetimin vazgeçilmez olduğunu, idaresiz insan yığınlarının deryalarda yutulup yok olmayı bekleyen balık sürülerinden farklarının olmadığını, yönetimin halk için zorunlu bir projektör işlevi gördüğünü kötü de olsa bir yönetime sahip olmanın yönetimsiz başıboşluktan çok çok daha iyi olduğu savunulur; yöneticilere halkın huzur ve mutluluğu için erdem, eşitlik, barış ve merhamet öğütlenir, telkin edilir (Gazali, 2016: 89-96; Farabi, 2017: 93). Bazı nasihatnameler ve siyasetnameler genellikle sultanın ya da vezirlerinin taleiyle kaleme alınmış; bazıları da yazarın kendi iradesiyle hazırlanmıştır. Farabi’ye göre Kur’anda buyurulmuş olan Maruf (iyilik) insanı mutlu eden herşey, yasaklanan münker (kötülük) ise insanın canını sıkan ve mutsuz kılan her şeydir. İnsan mutluluk için yaratılmış olup siyasetin görevi de saadeti getirmektir (Farabi, 2017: 18). Sühreverdi’ye göre ise; Toplumun adalet ve insaf sahibi bir devlet başkanına olan ihtiyacı, kuraklıktan, kıtlıktan hayat riski altındaki insanların yağmura ihtiyacından daha çoktur. Bahçelerdeki zararlı ve zehirli bitkileri temizleyecek bir bahçıvan olmazsa bunlar yararlı ve tatlı bitkilere baskın çıkar ve yaşatmazlar. Halkın da araya karışan zararlı ve tehlikeli insanları yola getirmek, onların zulüm ve şirretliklerini mazlumların üzerinden kaldırarak düzen ve asayiş sağlayacak refah, saadet ve mutluluk sağlayacak adil bir devlet adamına ihtiyacı vardır (Sühreverdi, 2015: 19-20).

Büyük Timur, Türkleşmiş, ama Türk’lüğün kültürel ve inançsal kökünü henüz kavramamış olan Çağatay Moğollarının acımasız ve zulümkar yönetiminde ve hanların ve hudutların her gün değişmekte olduğu bir tarih kesitinde yetişmiş; dahası okuyarak dinleyerek, sorarak, yaşayarak, öğrenerek kat ettiği bilgi ve tecrübelerle adım adım cihangirliğe ve büyük sultanlığa ulaşmıştır. Timur büyük bir siyaset ve strateji ustası olarak rolünü oynamış; etnik kimliğini gizlemiş, bölgesi ağırlıklı olarak Türk olsa da farklı unsurları dışlamadan, kendi adıyla bir devlet ihdas etmiştir. Ancak Uluğ Beğ ve Baykara, hatta Babürülür’de Türklük daha da sahiplenilmiş; idari tasarruflar biraz daha millileşmiştir (Bademci, 2016: 334).

Emir Timur askeri ve siyasi olarak mutsuzluk sebeplerini sanki dünyadan kazımak istercesine çetin bir mücadeleye girişmiştir. Bir yandan mutsuzluk ve güvensizlik sebepleriyle savaşırken diğer yandan hukuksuz bir devlet olamayacağını bilincinde olarak “Tüzükat-ı Timur” adıyla kanunlar ve ilkeler ortaya koymuştur. Bunları yapmak için yararlanabileceği İlim adamlarına büyük saygı göstermiş; onları meclisinde bulundurmıştır. Gerek mahalli tartışmalarda, gerekse zaman zaman topladığı Kengeşlerde gündemle ilgili olarak, önemli adamlarının görüşlerini almayı da ihmal etmemiştir.

4. EMİR TİMUR’UN DEVLET FELSEFESİ

Emir Timur, Moğol Devletinin bir parçası olan Çağatay Devletinin yönetimi altında doğmuş büyümüş devlet, siyaset ve askerlik üstüne hedefleri olan bir insandır. Bir yanı sıra, ailesinin de içinde bulunduğu Türk-Moğol geleneğinden aldığı bir siyaset ve yönetim kültürüne sahiptir. Diğer yandan aldığı islami eğitim ve içinde yoğurulduğu tasavvuf merkezli sohbetlerle donanmış olduğu anlaşılmaktadır. Bu birikimlerle, aleme nizam verme, idari ve sosyal sorunların üstesinden gelme dirayetini kendisinde gören ve savaşkan mizaçlı bir insan olarak yetişmiştir. Önce Çağatay asıllı yöneticilere destek rolünde başarılar kazanmış, ilerleyen başarılı deneyimlerle kendine güveni daha da arttığı gibi toplumun da kendisine karşı güveni ve beklentisi artmıştır. Aynı zamanda devletin istikrarsızlık ve iktidar zafiyetinden yörede soygunlar, baskınlar ve başkaldırmalar nedeniyle sürekli huzursuzluk yaşanması dolayısıyla Timur bir umut olma önemi taşıyordu (Alan, 2015: 29).

Yönetim, huzur ve hâkimiyet için gücün önemini çok iyi bilen Timur (Aka, 2012: 175), Allah bir olduğu gibi dünyada hükümdar da tek olmalıdır felsefesine sahip bir insandır (Yezdi, 2019 65; Andican, 2019: 605; Roux, 2015: 32; Aka, 2012: 175). Asya’nın ortasında alabildiğine devam eden iktidar ve taht kavgalarına karışmak hatta farklı taraflarda idari ve askeri rol almak Timur’un harp yeteneği ve keskin zekası için bir yöntem deneme ve uygulama alanı da sağlamıştır. On sene sonunda Maverâünnehir ve Horasanı kapsayan Timur devletini kurmayı başaran hem bir siyaset adamı, hem de taktik harp stratejisti ve yöneticisi, muzaffer bir komutan olarak kendisini ispat etmiş; siyaseten de Halkın takdiri ve desteğini arkasına almıştır (Ortaylı, hurriyet.com).

Gerek aile çevresinden aldığı eğitimlerden gerekse olgun alimlere sürekli danışarak ve tartışarak ileri derecede İslami bilgi sahibi olan Emir Timur Horasan’da Şîa taassubuna mukabil Sünnîliği; Suriye’de Emevi tahakkümüne karşı Hz. Ali taraftarlığı tutumunda olmuş; hatta bu nedenlerle Şîi olmakla bile itham edilmiştir. Ayrıca Şam’ı ele geçirdikten sonra, Evliya Çelebi’nin abartılı aktarımına göre Timur, Şam’da Yezit’in izinden gidenleri yakmış ve Peygamber ahfâdını şehit etti diyerekten onun mezarını açtırarak cesedini ateşe vermiş; yetmemiş ordusuna da Yezit’in mezarına bevlettirdiği“ kayıtlara geçmiştir (Aka, 2012: 175). Genelde makul davrandığı halde Timur ahitlere, antlaşmalara uyulmaması, döneklik yapılması, hele birde fırsatçılık yapıp ihanet edilmesi halinde her türlü şiddeti sergilemekten geri kalmamış bu sıradışı savaş sahneleri de sevmeyenleri tarafından hakkında abartılı karalama malzemesi olarak kullanılmıştır. Bunlar Timur’un cümle âleme ibreti için geri bırakmadığı savaş yöntemleri olarak

düşünülmesi gerekir. Tarihsel olguları analiz ederken işin psikolojik zemininin de hesaba katılması gerekir. Nerde bir ve zulüm ve bozgunculuk varsa orasını kurtarmayı ve halkın emniyetini ve yolların güvenliğini sağlamayı şahsına vazife sayan Emir Timur bu tür hıyanetler karşısında güç ve iktidarını yeri gelince kullanmaktan asla çekinmemiş olduğu (Yezdi, 2019: 286, 297-298); diğer yandan kendisine teslimiyet arz edip arkasından suikast tertipleyenlere ihanet erbabına da hak ettikleri cezayı vermekte hiç tereddüt etmediği görülmektedir (Yezdi, 2019: 111-112) Diğer yandan sulh ve itaate yanaşmayan putperestlerle de savaşmış; devletin selameti ve toplumun huzuru için güç sahibi her siyasi misyonun yapması gerekeni de yapmaktan geri durmamış olduğu anlaşılmaktadır (Yezdi, 2019: 277, 308, 312). Mısır ve şam'a gönderdiği elçilerinin öldürülmesi, şamda kendisine gönderilen elçilik heyetinin çizmelerinin içinde zehirli hançer saklı suikast timleri olarak teşhisi; sulh tekliflerine yanaşılmayıp ordusundan iki binden ziyade kayıp verdirilmesi Timur'un şam ve Halep gibi şehirlerde cengi sultani ile ustaca bir salvo yapmasına; çok daha sert ve haşin davranmasına, kan dökmesine; karşı taraftan çok sayıda insanın da kaçarken ezilerek ölmesine; külliyetli mal ve ganimet alınmasına sebep olmuştur. Buna karşın teslimiyet arz eden Hamalılar ve emirleri hiçbir zarar görmediği gibi Timur'un iltifat ve ikramlarına da mazhar olmuşlardır (şami, 1949: 270-271).

Seferlerinin Türk-İslâm devletleri üzerine yöneltilmiş olmasından dolayı hep eleştirilen Timur'un savaşlarını bir cihangirlik düşüncesine bağlayanlar vardır (Aka, 2012: 175-176). Ancak Türk-İslam terbiye ve kültürü ile yetişmiş bir asker ve siyaset adamının her şeyden önce çevresinde olup biten vurgunları, soygunları, gaspları, zulümleri, kargaşaları, hudut ihlallerini, baskınları, bitmeyen savaşları ve korkuları ortadan kaldırmayı ve özellikle tehdit oluşturan güçleri önlemeyi ya da bertaraf etmeyi düşüneneğinin daha önce akılda tutulması gerekir. İslam siyaseti açısından bakılırsa Hz. Peygamber bile bu tür baskı ve baskınlardan Medine'de güvende kalamamış; çevreyi kontrol için olası baskıncı kabilelere doğru "seriyye" denen süvari birlikleri; hatta ordular göndermiştir. Ordu kurmayan Musa ve İsa Peygamberler yurtlarında yaşatıldılar mı? Hz. Nuh mü'minlerini kurtarmak için gemi; Hz. Davut zırh yaptı. İlahi kitaplar peygamberlerin maruz kaldığı zulümleri anlatır. Sadece ve sadece yaratana tanımayı ve doğru, dürüst ve merhametli olmayı öğütlemeleri ve örnek olmaları münkir ve nankör gasıpları onlara karşı düşman kılmaya ve işkence, eziyet etmelerine yetmiştir.

Timur çocukluğundan beri Tasavvuf sohbetlerinde Kur'an, Hadis açıklamalarından; Cenknamelerinden, Hamzanelerden, Türk destanlarından, Ergenekon sürgünlerinden, Moğol ve Haçlı baskınlarından bunları fazlasıyla öğrenmiş olmalıdır. Bunun benzerlerini çok gören Anadolu Türklerinin üç kıtada şehit olarak savrulmuş; sürgünlere ve kırımlara maruz kalmış atalarımızın dramatik hikayeleri ile donanmış olduğumuz gibi. Bu bakımdan Timur'u anlamak için onun kimlik ve karakterini oluşturan koşulların iyi analiz edilmesi gerekir. Basılan zemine ve arkanıza güvenmeden kalıcı bir iktidar ve istikrara ulaşılamayacağını çok iyi bildiğinden olsa gerek Timur'un, öncelikle iç ve dış yakın çevreyi güvenceye almayı öncelediğini düşünmek daha makul bir değerlendirme olarak görünmektedir. Tarih sayfalarında bu

tür uygulama örnekleri hiç de az değildir. Bu açıdan da Timur'a yöneltilen genel ayıplamalar hakkaniyetli değildir.

Tarihçiler Timur'un Türk ve İslam devletlerini hedef almasını eleştirirken Orta Asya'da dağınık vaziyetteki Türk Toplulukları arasında Türk birliğini kurması, onun ve Babür Şah'ın Ortadoğu ve Orta Asya tarihi, medeniyeti ve evrensel kültür üzerindeki tesirlerini teslim etmektedirler. Birikimli tarihçi İlber Ortaylı, Timur'un kimliği ve amacı, hataları ve sevapları üstüne olan kanaatini şöyle ifade etmektedir:

“Babür Şah ve Emir Timur... 14 Şubat ve 18 Şubat doğumlu bu iki hükümdar, hem Ortadoğu ve Orta Asya'nın tarihini şekillendirdi hem de dünya kültür hayatına derinden etki ettiler. Türkistan hâkimi Emir Timur, 1405 yılının 18 Şubat'ında Çin Seferi'ne hazırlanmaktayken öldü. 1402 Ankara Savaşı'ndan sonra esir ettiği Bayezid Han'ın hemen arkasından ölmüş sayılır. Timur cihangirdi; İslam'ı yaymayı amaçlıyordu. Türk soyundandır ama eşinin Moğol prensesi olduğunu ileri sürerdi ki doğrudur. Cengiz Han soyunun devamı olduğunu ısrarla belirtmiş, bu yüzden de kendini emir ve küregen (gürgan) damat unvanlarıyla anmıştır. Timur, 35 yıllık hanlığı süresinde çok geniş fetihlerde bulundu. Hiçbirisi Haçlılar dünyasına karşı değildi. Rusya içlerine kadar sokulan Altınorda Hanlığı'nı yenerek, bu büyük Müslüman devlete ciddi bir darbe vurdu. Osmanlı Devleti'nin de Avrupa içlerine ilerlemesini adeta durdurdu. Yine de Osmanlılar, Ankara yenilgisinden sonra gelen 12 yıllık fetret döneminde Rumeli hâkimiyeti sayesinde toparlanabildiler.

Emir Timur'un Türk vatanına tek hediyesi, Hıristiyanlardan aldığı tek yer olan İzmir'dir. Ama o Türk tarihi için farklı açılardan daha önemlidir. Örneğin askerî stratejisi dâhiyaneydi. İlmi araştırmaları da teşvik etmiştir. Torunlarından Uluğ Bey, Semerkant'ta kurduğu rasathaneyle İslam dünyasındaki ilimlerin son temsilcisi haline gelmiştir.

Timur'un kurduğu devlet teşkilatı mükemmeldi ama Osmanlı İmparatorluğu'na göre bir zaafı vardı: kabilelerin federasyonu olmaktan kurtulamadı. Bu şekilde devletini devam ettiremezdi, öyle oldu. Bugün Özbekistan tarihçileri Emir Timur'un Osmanlı'ya ve Altınorda'ya (Toktamış Han'ı) yenerek Avrupa'nın talihini değiştirdiğini ileri sürüyorlar. Timur'un asıl yönü Ortadoğu'ya ve Orta Asya'ya mimaride birleştirmesidir. Hatta daha fazlasını da yaptı: Fars kültürünü yarattı” (Ortaylı, hurriyet.com.tr).

5. EMİR TİMUR'UN YÖNETİM FELSEFESİ VE İDARİ İLKELERİ

5.1. Emir Timur'un Yönetim Felsefesi

Timur 1370-1405 yılları arasında hüküm sürmüş olan Timur yaşadığı hareketli coğrafyada Türk-İslam anlayışında adaletin hüküm sürdüğü siyasi birlik içinde bir devlet kurmuş ve bu devletin

kurumsallaşmasını sağlamaya çalışmıştır. Kendisiyle görüşen İşpanyol elçisi Clavijo'nun betimlemesine göre Timur; "Görünüşte sade duruşu, başında posttan krkyle heybetli bir sultandı. Çok zeki ve uyanık bir insandı. Dayandığı göçebe kabile güçleriyle ortama göre siyaset üretip nizami kalabalık ordularla büyük fetihlere yönelen hakim bir asker, siyaset, devlet adamı, ve strateji uzmanıydı. Oldukça politik bir şahsiyet olarak hem güçlü olmak hem de idaresine meşruiyet kazandırmak amacıyla göstermelik bir hanı tahta çıkarıp, devlet umurunu kendisi yürütmeyi başarmıştır. Bununla beraber Moğol Hanlarının tabi ve desekisi rolünü oynamış; onlardan Moğol asıllı Saray Melik hanımla (Mülk/Bib) izdivaç edip Hanlık damadı "Kregen" asaletini kazanmıştı. Müslüman çevrede büyümüş olmakla birlikte geleneksel Türk ve Moğol kültür, gelenek ve rfn de yaşatmaktaydı. İbn Arabşah'a bakılırsa Cengiz Yasası'nı şeriata yeğlemektedir. (Aka, 2012:175).

Timur, devlet terbiyesi içinde yetişmiş, devletçi bir şahsiyet olarak devleti koruma ve yaşatma konusunda Cengiz Han kadar duyarlıydı, muhafazakardı. Ona göre, tmenlere bölünmek ve benzeri şekilde organize olmakla olası bir seferberlik halinde birlikleri toplamak çok daha kolay olurdu. Kendine has olan idari bölünme dışında çeşitli reformlar da gerçekleştirdi. Örneğin toprakları ömür boyu kullanım ve miras olarak devretme hakkıyla hediye etmeye başladı. Lider, hak edenlere, sıradan insanlara bile sadece bölgeleri değil, ülkeleri bile veriyordu. Ancak merkezi yönetimi kendisi elden bırakmıyordu(ekoavrasya.net). Keskin bir adalet anlayışı olan Timur, hükmünde kimseyi ayırmaz, doğru ve hak bildiğini uygulardı. Doğruluktan kesinlikle vazgeçmeyen, yalandan, yalancıdan hoşlanmayan kişilik sahibiydi. Mühürü olan yzgnde "Rasti, Rusti" yani "Kurtuluş doğruluktur" ifadesi yer almaktaydı (Yüksel, 2004, akt. Delen, 2017:149). Bu doğruluk ve drşlkten şaşmaz kimliği kendi ülkesi sınırları içinde hükmederken ve özel hayatı için geçerli olan bir özellikti. Savaş sırasında başvurduğu taktikler ve rakiplerine yönelik yanılıcı taktiklerini bu erevrede değerlendirmemek ve bir tutarsızlık olarak görmemek gerekmektedir (Delen, 2017:149).

Emir Timur yalnız yönetici değil aynı zamanda büyük bir planı ve stratejistdi. Çocukluğundan ölümüne kadar girdiği hiçbir mücadele ve savaşı kaybetmemiş olan bu dahi adam bazı tarihçilerce vahşi bir şahsiyet olarak resmedilse de çoğu mesnetsiz olan bu ithamların ihtiyatla karşılanması gerekir. Kendisi dikkatli bir satranç ustası olduğu kadar benzersiz bir siyasetçi, usta bir komutan olarak kabul edilir. Her fethinde belirli bir hedef, uzun süren taktikli ve incelikli bir planlama ve itinalı bir uygulama olan vizyoner bir önderlik göstermiştir. Timur, bir konuda karar vermeden önce olabildiğince bilgi toplar, meclisindekilerin fikirlerini dinler, fakat nderlerde olması gerektiği gibi son kararı kendisi verir ve kararından asla dönmezdi. Verdiği kararların kati bir şekilde yerine getirilmesini ister, kararlarına karşı gelen veya bunları uygulamakta acze düşenler ise ağır bir şekilde cezalandırılırdı (Lamb, 2009, 96). "Padişah olan hamlesinden geriye dönmez, atılan adım arkaya çekilmez, hükümdar olan, tereddüt etmez" derdi. (Delen, 2017: 149). Bu özelliğini bazı nderlerde rastlanan, güç sahibi olmaktan ileri gelen bir hırs ya da gücün kötüye kullanılması olarak değerlendirmemek gerekir. Çünkü sezgileri çok kuvvetli olan ve

her zaman serinkanlı ve sağduyulu hareket eden bir yapıya sahip olduğundan, çoğu zaman yanılmaz ve isabetli kararlar verirdi (Yüksel, 2004: 91; Delen, 2017: 149).

Timur, kurduğu devletin yapısını Metehan ve Cengiz Han'dan kalan tümensel yapısıyla kurar. Aslında Metehan'ın kurduğu bu bölük sistemi günümüzde modern Türk ordusunun da ana temellerini oluşturmakta olup çok hızlı taktik hareket kabiliyeti sağlamaktadır. Ona göre de tümensel bir askeri organizasyon yapısı seferberliklerde birlikleri toplama ve harekate sevk etme kolaylık ve pratiği bakımından gayet ülküsel bir sistemdir. İnkâr edenler olsa da bu sistemi medeni idare organizasyonunda da gayet başarılıca kullanmış; kendine has bir örgütlenme gerçekleştirmiştir.² İdari bölünme dışında çeşitli reformlar da gerçekleştirdi. Örneğin toprakları ömür boyu kullanım ve miras olarak devretme hakkıyla halka vermeye başladı. Lider, hak edenlere, sıradan insanlara bile sadece bölgeleri değil, ülkeleri bile veriyordu. Ancak merkezi yönetimi kendisi elden bırakmıyordu (ekoavrasya.net). Keskin bir adalet anlayışı olan Timur, hükmünde kimseyi ayırmaz, doğru ve hak bildiğini uygulardı. Doğruluktan kesinlikle vazgeçmeyen, yalandan, yalancidan hoşlanmayan kişilik sahibiydi. Mühürü olan yüzüğünde "Rasti, Rusti" yani "Kurtuluş doğruluktur" ifadesi yer almaktaydı. Bu doğruluk ve dürüstlükten şaşmaz kimliği kendi ülkesi sınırları içinde hükmederken ve özel hayatı için geçerli olan bir özellikti. Savaş sırasında başvurduğu taktikler ve rakiplerine yönelik yanıltıcı taktiklerini bu çerçevede değerlendirmemek ve bir tutarsızlık olarak görmemek gerekmektedir (Delen, 2017: 149).

Timur Hanedanlığında devlet Divan ile yönetiliyordu (kurul ya da meclis). Bölgeler ve yöreler bile mahalli divanlarla yönetiliyor; vergileri toplamak, düzeni korumak, gerektiğinde seferberlik duyurusu yapılması, yolların yapımı; kervansarayların, hamamların ve başka kamu binalarının inşaatı, her türlü idari görevler bu divan kurulu tarafından yürütülüyordu. Ayrıca onların mali kayıtlarını, gelir-gider bilançolarını da bu divanlar tutuyorlardı. Bu divan defterleri de Özbek, Türk, Fars ve Tacik dillerinde yazılıyordu. Zaman zaman merkezden denetim için yetkililer geliyordu, bu durumda her şey denetlenip inceleniyordu (ekoavrasya.net). Emir Timur büyük bir planıcı ve stratejistti. Çocukluğundan ölümüne kadar girdiği hiçbir mücadele ve savaşı kaybetmemiş olan bu dahi adam bazı tarihçilerce vahşi bir şahsiyet olarak resmedilse de çoğu mesnetsiz olan bu ithamların ihtiyatla karşılanması gerekir. Kendisi dikkatli bir satranç ustası olduğu kadar benzersiz bir siyasetçi, usta bir komutan olarak kabul edilir. Her fethinde belirli bir hedef, uzun süren taktikli ve incelikli bir planlama ve itinalı bir uygulama olan vizyoner bir önderlik göstermiştir.

Tarihin derinliklerinden günümüze kadar çağını iyi okuyan ve elinde gücü olan hiçbir siyasetçi oturduğu yerde durup dışmanlarının ya da rakiplerinin merhametine güvenmez. Timur'un da zamanın şartlarında ait olduğu topluma bir güven, istikrar ve huzur sağlamak için hiçbir eylemden geri durmadığı

² Kengeşlerde(büyük kurultaylar) askeri ve sivil departman misyonlarının tümünün görüşleri alınarak kararlara varılmaktaydı. Bunu Kur'andaki "...ve emrühüm şurâ beynehüm- onlar işlerini istişare ile yürütürler " esasına(Kur'an, şura, 38) da mutabık dışen bir uygulamadır. Anadolu'dan döndükten sonra Çin'e yöneldiği büyük seferin kararı da böyle bir kurultayda alınmıştı. Bu tür şura meclisleri Hz. Peygamber'in ve Raşit Halifelerin uygulamalarında da vardır(Mazak, 1988: 42-43; Bademci, 2016: 155-192; şakirov ve Aslan, 2018: 23-67).

anlaşılmaktadır. Onu bazı misyon sahibi ustaların, mesnet göstermeden yazdığı kötölemelerle etiketlemek; bıraktığı uygarlık abideleri, Semerkant, Buhara gibi güzel şehirleri dünya ve Türk alemine armağan eden öylesi bir kişiye söz konusu aşağılık yakıştırmaları yapmak büyük bir haksızlık olmaz mı? Ülkeleri, şehirleri gasp etmek için değıl yönetmek ve imar etmek, mutlu kılmak için fetheden Timur, burada yaşayan halkın geleneklerine ve alışkanlıklarına her zaman saygı göstermiş, kendisine bağılananlara yumuşaklıkla medenice yaklaşmış ve hakkaniyetli bir yönetim tesis etmiştir. Vilayetlere takipçiler gönderir halka zulmeden görevliler cezalandırılır; haksız toplanan altınlar, mali varlıklar halkın gözü önünde sahiplerine geri verilir. Büyük Emir'in bu tür uygulamalarının birçok örneklerine tarihlerin kayıtlarında görölmektedir (Yezdi, 2019: 420-422).

Timur, öncelikle Türk toplumlarının tarihler boyunca başının belası olan çok başlılığı ortadan kaldırmak sonra da ana hedefe yönelmek istiyordu. Esas hedefi son Çin seferiyle belli olmuştur. Ancak bundan önce içerideki, ya da yakın çevresindeki sorunlardan ayrıktan kurtulmayı düşünmüş olması muhtemeldir. Ustaca çizdiği stratejik planını uygulamada hiç tavizkar olmamış; mahirce bir yönetim, sevk ve idare uygulamış; kıymetli ilkeler ortaya koymuş ve bunların gereğini yapmada kararlı davranmıştır. Onun yönetim felsefesinden, prensiplerinden ve modellerinden her zaman faydalanılacak çok taraflar ve çıkarılacak dersler vardır.

Cengiz yasasına göre Han'lık makamı sadece Cengiz'in soyundan gelenlere ait kabul edildiğinden Timur bu unvanı hiçbir zaman kendisi için kullanmaya tenezzül etmemiştir (Delen, 2017:145-149). Timur, genellikle "Emir Timur Gurıgan" ismini kullanmış, "Emir Timur emreder ki..." ya da "Ben Allah'ın kulu Timur diyorum ki..." ifadelerini benimsemiştir (Lamb, 2009: 258) Osmanlı Sultanları da hiçbir zaman imparator, kral, melik gibi ismini kullanmadıkları gibi). Mukaddes Mekke ve Medine'nin idaresinin devir alınmasından sonra kendilerini hizmetkar anlamında "Hadim'ul-Haremeyni'-ř-şerifeyn" olarak vasıflandırmışlardır (Yavuz, islamansiklopedisi.org.tr). Arap tarihçileri Timur'un İslami kuralları ihmal ettiğı, Cengiz Han Yasalarını daha çok öncelediğı yollu ithamlarda bulunmuşlarsa da (Yüksel 2008: 241) İslam Hukukuna ters düşen Yasa Maddelerinde ısrar ettiğine ilişkin öyle pek ciddi kanıtlar görünmemektedir. Ayrıca, İslam hukukunun uygulamada uygulayıcının hadiseye bakışına ve oluş sebeplerine, maslahata göre farklı ve esnek uygulama farklılıklarına raşit halifelerde bile rastlanılmaktadır.

Emir Timur hiçbir zaman imparator unvanı kullanmamıştır. Çünkü Türk-İslam siyaset felsefesinde emperyal bir amaç yoktur. Esasta temel niyet iyiliğı yaymak, kötülüğü önlemek, zulümlerden, hukuksuzluklardan toplumu esenliğı çıkarma niyet ve amacı vardır. İdealist bir devlet adamı olan Emir Timur için zamanın Tarihçilerinden Yezdi şu değılendirmede bulunur:

Timur "Allah nasıl bir tane ise dünya hümdar da tek olmalıdır" görüşündedir. Teslimiyeti i kabul etmeyenlere hiç acımadığını, sert davrandığını, "İsfahan'dan Delhi'ye, Tebriz'den Sivas'a, Astarhan'dan Bağıdat'a" bütün ülkeleri fethettiğini, bazı kentlerde büyük yıkımlar, hatta kıyımlar yaptığını ilişkin bazı dönem kaynaklarında

bazı rivayetler olduğundan bahseder. Buna rağmen de bölgedeki Türklerinin İslâmlaşmasında önemli hizmetlerinin de inkâr edilemeyecek bir hakikat olduğunu belirtir. Hükümlerini müddetince de iktidarı hep kendi uhdesinde tutmuş, güvendiği, saydığı insanlardan hiç kimseye- isterse ulemadan yada şeyhlerden olsun- yetkisini, siyasi iktidarını paylaşmamış; Savaşlarını kendisi yönetmiş, içeride muhalif güçlerin oluşmaması için kontrol altında tutmuştur. (Aka, 2012:175-176).

Bazı tarihçiler, Timur'un Müslüman devletlere karşı olan hareketlerinin genelde, toplumların birleşmesi, dünyanın uyumlu bir idare ve huzura kavuşması ideali uğruna iç savaşlardan, çekişmelerden, düşmanlıklardan kurtarılıp huzura kavuşturulması amacıyla yapıldığını kaydetmektedir (Roux, 2015: 33). Bu kanaat o günün siyasi bölünmüşlükleri ve güvensiz ortamı göz önüne alındığı zaman isabetli bir görüş olarak kabul denebilir. Çünkü tarihin her devrinde toplumlar bu tür iç düşmanlıklardan çok acılar çekmişlerdir. Günümüzde Birleşmiş milletler tarafından Suriye'de, Kosova'da, Afganistan'da uygulanmakta olan askeri müdahalelerin gerekçesi de aynı sebeplere dayanmaktadır. Timur, kurduğu devletin Osmanlı'da olduğu gibi ebed-müddet kalması için vefatından önce oğullarına yaptığı vasiyetinde bulunan öğüt ve yasa nitelikli ilkeler de onun Türk-İslam yönetim felsefesine ilişkin açık unsurlar bulunmaktadır (Şimşirgil, 2017: 228-230).

Emir Timur'a Ehl-i Beyt'e ve Seyitlere hürmet ve sevgisinden dolayı kendisine yapılan Şiilik ithamlarına dair hiçbir delil yoktur. Dört halifenin ismini her yere yazdırmış; kendi oğullarına torunlarına Ömer ve Ebû Bekir adlarını vermiş, Hz. Ali adı ise hiçbirine konulmamıştır (Aka, 2012: 175). Bir iş konusunda Kur'an'dan âyetler okuyabilecek derecede İslami konularda bilgi sahibi olan Timur, müstesna yönetimi ile ülke içinde düzen sağlanmış, çeşitli bölgelerde mirzaların yönetimde söz sahibi olmaları hüküm sürmeleri dolayısıyla geçmişin acılarının unutulmasını, yaralarının sarılmasını kolaylaştırmıştı (Aka, 2000: 454-455).

5.2. İmar ve Şehircilikte Emir Timur

Timur, yalnız bir asker savaş adamı olarak kalmamıştır. Aynı değerinde belki daha önemli bir uygarlık kurucusu olarak da tarihte yerini almıştır. Onun bu alandaki başarılarına Avrupa'da "Timur Rönesansı" denilmiştir (Roux, 2018: 59). Timur, göçebe hayatından çok medeni şehir yaşamına önem ve öncelik vermiş; yeniden kurduğu ve donattığı güzel şehir Semerkant'ı başkent eylemiş ve bu şehri müzeyyen binalarla donatmıştır. Ele geçirdiği mamur beldelerden topladığı ustalara ve sanatkârlara o güzel şehirlerin adını verdiği Şiraz, Sultâniye, Dimaşk, ve Bağdat ismiyle yeni iskan mahalleri, köyler kurmuş, Semerkant çevresinde Cennet misali bağlar, bahçeler, yeşil alanlar yaptırmış; bazıları hanımları adına olmak üzere, Şimal, Nakşi, Dilgüşâ, Cihan, Tahtı Karaca, Çınar, isimleriyle bahçeler, köşkler yaptırmıştır.

Semerkant'ta Timur'un bizzat talebiyle yaptırdığı eserlerin en görkemlisi Bibi Hatun namına bizzat kendi denetiminde yaptırılan Bibi Hatun Mescidi denilen Semerkant Camii olup hala bu eser, Timurlu

ihtişamını yansıtan en tipik örneklerden birisidir. Aslında Timur'un cuma camisi olan bu mabet inşa tarihi itibarıyla 1399-1405 arasında yaptırılmıştır (Çoruhlu, 2009: 485). Gene Semerkant'ta büyük Gök Saray, Gûr-ı Emir Türbesi, Keş'te Aksaray gibi devasa eserler; Buhara'da Keşte daha nice abideler bırakır. Şehrin dışında bazıları hanımları için olmak üzere Dilgüşâ, Şimal, Nakşi Cihan, Çınar, Tahtı Karaca adlarını taşıyan bahçe ve konaklar inşa ettirmiştir. Onun miras bıraktığı ve kadirşinaslığını gösterdiği en önemli eserlerden biri de Ahmed Yesevî Türbesidir (Arapşah, 228; Aka, 2012: 276).

5.3 Emir Timur'un Ticaret ve Üretime Duyarlılığı

Emir Timur İspanya, Fransa, İtalya gibi Batılı ülkelerle özellikle ekonomik ve ticari geliştirmek için diplomatik ilişkiler kurmayı da ihmal etmemiştir. Osmanlı'ya, özellikle Niğbolu'da Haçlıları perişan eden Yıldırım Hanı esir almasından çok mutlu olan haçlı piskoposları Timur'a karşı çok minnet duymuşlar, Ortadoğu emelleri için onu bir umut olarak görmüşlerdir. Oysa Fransa kralı'na üç mektup gönderen Timur, amacının ticaret olduğunu çok açık şekilde bildiriyordu. Kral VI. Charles'a kendi tüccarları ile Fransız tüccarlarının ticari faaliyetlerini serbestçe sürdürmelerini bildiriyor; ülkelerin tüccarlar sayesinde refaha kavuşacağını önemle vurguluyordu. Mektuplarının ikincisinde "Avrupa'nın düşmanı" olan Beyazıt'a karşı sağladığı galibiyetten söz ettikten sonra, Fransa kralı ve kendi itibarlarının tüccarlara bağlı olduğunu ifade ediyordu. Timur, şehzadesi Miranşah'a yazdığı mektubunda da, farklı din mensuplarından olsalar bile tüccarlara değer verilmesinin, ilişkilerin korunmasının önem ve gereğine vurgu yapılırdı. Timur'un Ticareti önemsemesi ve başkent Semerkant'ın refah düzeyini yükseltme arzusu Elçi rolünde gelip giden Clavijo'nun da dikkatinden kaçmamıştır (Özcan, 2004: 125-126). Timur'un Haçlıların korkulu rüyası Yıldırım Beyazıt'ı yenmesine çok sevinen Fransa ve İngiltere kralları, onun ticari mektuplarına mutlu cevaplarla mukabele ediyorlardı (Yüksel 2005: 235-236).

Emir Timur'a göre ticaret ve ekonomi bir devletin yaşaması için en önemli Akar kaynağıdır. Onun için Semerkant başkent olmanın yanında aynı zamanda bir sanayi üssü konumuna getirilmiş; Burada sayısız tekstil imalâhanesi kurulmuş, baharat ticaret pazarı durumuna getirilmiştir. Clavijo burada bulunan ticari emtianın İskenderiye çarşılarında bile bulunmadığını kaydeder. Çeşitli diyarlardan kaliteli deri, Çin ipeği, Hoten elması ve yakut gibi değerli mallar geliyordu. Timur, Semerkant'ı dünyada emsalsiz bir şehir yapmak için, burasının bir ticaret borsası haline getirilmesini her zaman özendirmiştir.

İmar faaliyetleri ve ticaretin yanında tarımı da ihmal etmemiş; ülke dahilinde işlenebilecek hiçbir yerin boş kalmasına gönlü razı olmamıştır. Bu amaçla o, elindeki insan gücünü ve oymakları metruk ve münasip arazilere taşıyarak iskâna açar ve ihya eder. Bu amaçla kanallar açtırılır, sular getirilir. Bu gibi berdevam eden edilerek 1410 yılında Şahruf tarafından Merv şehrinin yeniden kurulduğunu biliyoruz (Aka, 2000: 454-455).

5.4. Emir Timur'un Eğitim, kültür ve Sanata İlgisi

Timur Arapça bilmiyordu; ancak şeyhler, dervişler ve ulemâ ile devamlı görüşme ve danışma halinde sohbet ettiği biliniyor. Tarih konularıyla daha gençlik yaşlarından itibaren ilgileniyordu. Tarihe

bilgisi ve soruları ile meşhur İbn Haldun'u bile hayretler içinde bırakmıştı. Türk mutasavvıfı Hoca Ahmedî Yesevî'yi iyi biliyordu; mezarına ziyaretlerde bulunduğu gibi, 1398 yılında türbesini de inşa ettirmişti. Timur'un pire bağlılığı üstüne çeşitli menkıbe ve kerâmetlerde bulunulmuştur (Aka, (2000: 460) Onun din, ahlak ve yönetim konularına yüksek bilgisinden dolayı çevresindeki ulema ona nasihatname geleneğinde olduğu gibi tavsiye ve telkinlerde bulunma gereği duymadıklarını, üstelik ondan faydalandıklarını itiraf etmişler; ancak bâzı yerlerde görülen yolsuzlukları söyleyebilme cesaretini kendilerinde bulabilmişlerdi. Buna karşın seferlerindeki değer verdiği beylerinin söz anlatamadığı bazı konularda ısrar ettiği kararlarından ulema ve müftülerin devreye girmesiyle onların telkinleri yönünde sarfi nazar ettiği de görülmektedir (Yezdi, 2019: 410).

Timur, fetihleri sırasında aldığı ganimet malı sanat eserlerini saraylarında, çadırlarında sergilemekteydi. Clavijo'nun şahitliğine göre; Timur'un çadırında değerli taşlarla müzeyyen, inci, zümrüt ve fırûze ile bezenmiş 6 sürahi ve 6 kadehten ibaret altın sofra takımı; üzerinde kocaman bir zümrüt bulunan bir sandık ve altından imâl edilmiş, insan belinden daha kalın gövdesi olan, dallarında meyve yerine yakutlar, zümrütler, incilerin sarktığı, dallarının üzerinde altından kuşların konuğu bir ağaç, Bursa'dan getirilen, ellerinde İncil'den St. Paul ve St. Pier'i temsil eden büyük boy bir Bizans ikonasını gördüğünü yazar.

Timur'un seferleri sonucu ele geçirdiği ülkelerden birçok san'atkârı Semerkant'a götürdüğünü söylemiştik. Ancak Timur zamanına ait onunla ilgili, bildiğimiz kadarı ile hiçbir minyatür ele geçmemiş olmakla birlikte, bu san'atkârlara âit mimarî eserler ve onların duvarlarını süsleyen bâzı duvar resimlerinin varlığı kaynaklarda nakledilir (Aka, 2000: 461). Teslim aldığı ülkelerden yalnız hazine, ganimet malları taşımaz; sanat ve musiki ustalarını da Semerkant'a taşır. Endicanlı Yûsuf, Abdülkâdir-i Merâğî bunlardan ilk akla gelenlerdir. O devirde resim sanatına Bağdat, Tebriz ve Şiraz merkezleri kaynaklık eder, Timur buralardaki sanatkârlardan gözüne kestirdiklerini de Semerkant'a taşımıştır (Aka, 2012:176).

6. EMİR TİMUR'UN İDARİ İLKELERİ

Büyük hedeflerle mücadele meydanlarında savaşarak ve toplumunu huzurlu, mutlu kılamak isteyen siyasi devlet idarecilerinin saltanatı emanet ettiği varislerine veya halef seçtiği takipçilerine vasiyetlerde bulunması, hele Türk-İslam toplumları için beklenen bir şeydir. Babalar, anneler bile çocuklarına, yakınlarına vasiyette bulunurlar. Binbir cefa ile Kurduğu devletin kısa ömürlü olmasını istemezler. Devletler ve organizasyonlar için bölüp, parçalanıp, yıkılma tehlikesi her zaman kaygı duyulan baş meselelerden birisidir. Bazı araştırmacılarca reddedilse de (Andican, 2019: 107-108) Timur'un da ileriye düşünüp bu kaygılara düşmemesi düşünülemez. Eldeki kitabın Timur'a ait olmasına itiraz edilebilir; ama ortada var olan ve hatta Türk Harbiyesi'nde ders kitabı olarak okutulan ve son derece yararlı bir eserin tahminlere dayanılarak ya da kanıt bulunamadı diye kökten yok sayılması makul bir iddia olamaz. O zaman kime ait olduğunun ispatı gerekmez mi?

Emir Timur kurduğu devletın yaşaması için çocuklarına önemli bir vasiyet kayda almıştır. Melfuzat ve Tüzükat'tan oluşan bu vasiyet eserinin Timur'dan çok sonra ortaya çıkması onun asılsız olduğunu ispat etmeye yetmez. Olmadığına, yada başkasına ait olduğuna da kesin bir delil yoktur. Devletler veya taht kavgalarıyla birbirine düşen bazı saltanat varisleri ve onların her bir yöne savrulan, kimin kalıcı kimin geçici olacağı pek de kestirilemeyen bir ortamda bu vasiyet kitabının da kaybolması muhtemeldir. Bu alanda yapılan araştırmalara göre Emir Timur sağlığında, devletinin bekası için bazı tedbirler almış ve idarede tatbik ettiği siyasi taktiklerini, yönetiminin püf noktalarını ve prensiplerini kayda almış veya aldırılmış ve çocuklarına bir vasiyet olarak oniki kapsamda açık ifadelerle dile getirmiştir. Bundan başka; ordu ve devlet yönetimine ilişkin başka tüzükler yazmış; kurumsallaşmanın temelleri atılmıştır. Bunlarla adalet ve nizamı önde tutan bir yapılanma amaçlandığı açıktır. Bu konu üstüne olan tartışmalar ve karşı cevaplar çeşitli bilim insanları tarafından yazılmış, tereddütsüzce de kullanılmıştır (Aslan, 2018: 12-119; Bademci, 2016: 280-319; Delen 2017: 157; Lamb, 2016: 5; Şakirov ve Aslan , 2018: 71-72; Yağlı, 2016: 147-149).

Emir Timur, tasarladığı önemli işleri güvendiği akıl, bilgi, tecrübe sahiplerine sorar, sonra kendi içinde değerlendirir, öncelikle tehlikelere dikkat eder ve risksiz veya daha düşük risklisini tercih eder. İstişarede söylenen sözler, ya samimi yürekten çıkan sözler olur, ya da dilden. Emir ise gönülden gelenlere önem verir; Emir Timur'a hocası Tayabadi, istişareyi, azmi, Sabrı, sağlam ve titizlikle işe sarılmayı, öncelikle öğütler. Saltanatı korumanın yarısı sabırla, yarısı da bazı şeyleri görmezlikten, duymazlıktan gelmekle mümkündür. Sebat, sabır, dikkat, başarı. Timur derki; bu öğütler bana en doğru rehber, kılavuz oldular. Siyasi işlerimin onda dokuzunu istişare (ortak akılla) yalnız birini kılıca bıraktım der (Şakirov ve Aslan, 2018: 23-25).

Özellikle hocası Tayabadi'nin tavsiyelerinden çok faydalanan Timur onun kendine şu önemli prensipleri yazdığını belirtir: “ Ebu'l-Mansur Temmur saltanat işlerinde dört şeyle amel kıl; 1) Kengeş 2) Meşveret-i maslahat; 3) Kat'i karar, tedbirkarlık, zeki/uyanıklık; 4) İhtiyatkarlık” (Yağlı, 2016: 155-156). Bu tavsiyelere riayetın olumlu sonuçlarını, uymamanın getireceği sonuçları da açıklayan Tayabadi'nin irşadı Emir Timur için çok yararlı olmuş; zaten Türk-İslam geleneğinde var olan şura ve kurultay meclisi usul ve uygulamasını hiç de ihmal etmediği anlaşılmaktadır. Zaten bu mektupta bildirilen ilkelerden çok yararlandığını belirten Emir, devlet yönetimin onda dokuzunun kengeş, meşveret ve tedbir olduğunu, sadece onda birinin kılıca düşüğünün altını çizmekle çok müthiş bir tespitte bulunmaktadır. Bu felsefeyle önem arzeden projelerinin hepsinde; seferlere çıkarken, devlet ve saltanat kurma aşamalarının hepsinde ve başka başka ana kararlarına zemin oluşturan otuz bir kengeş yapılmış; Bunlardan onbeşincisi Turan yurdunun tamamının düşmandan temizlenmesi gündemiyle; sonuncusu da büyük Çin Seferi için tertiplenmiş olan büyük kengeş olmuştur (Yağlı 2016: 29-159; Şakirov ve Aslan, 2018: 23-67).

Büyük Emir Timur, Kengeş, tedbirle ve Allah'ın yardımıyla büyük orduları alt ettiğini de beyan ederken Rasyonel Tedbirlerle tevekkülü birlikte vurgulamaktadır (Yağlı, 2016: 156). Her iş ve eyleme

ilişkin Türk-İslam felsefesi “Gayret kuldân, Tefvîk(başarı) Allah’tan” özdeyişi ile özetlenir. Büyük dahi adam Timur da bu temele sağlam basmış görünmektedir.

6.1. Emir Timur’un 12 Maddelik Yönetim İlkeleri

Emir Timur, 19 Mart 1405 günü çocuklarına 12 maddeden ibaret bir öz anayasa bırakır. “Saltanat fatihleri, cihanın ulvi sultanları” olarak nitelediği nesline hitaben, idare, adalet, askerlik, dayanışma, iyilik, merhamet ve kılıç hakkı üstüne çok önemli ve anlamlı 12 maddelik yönetim ilkelerini, çocukları namına vasiyet olarak bırakır ve derki; "Oğullarım! Rehberiniz Adalet ve iyilik olsun. Biliniz ki, çoğunuz Allah'ın lütfuyla benden sonra tahta çıkacaksınız. Bu yüzden, sise bir armağan olarak, ilkelerimi bir araya getirdim. Bunlar on iki adet olup bunların önemine en iyi tanık olan benim. Bu ilkeler sayesinde, ben bir cihan devletini kurdum, ülkeler, iklimler fethettim ve fütühatımı korudum (Marozzi, 2017:17).

Emir Timur’un 12 yönetim ilkesi şunlardır:

1. Allah’ın dinini ve Muhammed’in dinini dünyaya yaymayı gerekli kıldık. Ben her zaman her yerde İslam’ı tuttum.

2. Gerek fetihlerimde gerekse fethettiğim yerleri idare etmemde bazıları bana bilek güçleriyle, bazıları da danışmanlıklarıyla yardım ettiler. Ben de onları ikbalimin sermayesi amacıyla istihdam ettim; sarayımın süsü idiler.

3. Düşmanları yenmek, eyaletleri fethetmede ulema ile müşavere, temkin, dikkat ve etkinlik bana çok yardım etti. Hükümet yönetiminde esneklik, insaniyet ve sabırlı hareket ettim. Hiç ilgilenmiyormuşçasına, meşgulmuşçasına görünerek, her şeyi nezaretim altında tuttum. Sevenlerime ve sevmezlerime ayırmaksızın eşit ve iltifatkar davrandım.

4. Düzen ve kanunlara sadakat benim idaremi öylesine güçlü kıldı ki vezirler, komutanlar, askerler ve halk yukarı sınıflara tamahkar olmazlardı. Her biri bulunduğu konumdan memnundu..

5. Subay ve askerlerimi yüreklendirmek için altın ve cevher sarfından çekinmedim. Onları soframa oturttum; onlar da savaşlarda, kavgalarda benim için can verdiler. Yaşamsal ihtiyaçlarını kolaylaştırma ve giderlerine katılarak bana bağlılıklarını sağladım. Böyle kıymetli bileklerin ve savaşçılarımdan yardımı ile yirmi yedi imparatorluğun hakimi oldum. “İran, Turan, Rum, Mağrip, Suriye, Mısır, Irak-ı Arap, Irak-ı Acem, Mazenderan, Geylan, Şirvan, Azerbaycan, Fars, Horasan, Cidde, Büyük Tataristan, Harezmi, Hotin, Kabulistan, Bahter-ı zemin, Hindistan..” Bütün bu kıtalar bana bağlıydı ve ben onlara yasalar yaptım. Hanlık kaftanını giyince, artık istirahat veda ettim. Zaten on iki yaşından beri diyar diyar dolaşıp sıkıntı ve zorlukla çarpışır, projeler yapar, düşman alaylarını dağıtır, askerler ve zabıtlar arasında vaki olan itaatsizlik ve disiplinsizlikleri görmeye ve onların kaba laflarını duymaya alışır; ama sabra yapışarak, önem vermezmişçasına onları sakinleştirmeyi başardım. Savaş alanlarında düşman safları içine daldım, işte ancak böyle ben ülkelere hükümdar oldum ve şöhretim uzak memleketlerde çalkalandı.

6. Adalet ve tarafsızlıkla insanların hayırseveri oldum ve hayranlığını kazandım. Güzel davranışım masumlar kadar kusurlulara da şamildi. Cömertliğimle, insanların kalbini kazandım. Hükümlerimin temeli adalet ve insaftı. Bu politikayla askerlerimi ve halkımı korku ve umut arasında tuttum. Kahramanlarım, savaş alanlarında beni yanlarında görürlerdi.

Mazlumun zalimin elinden kurtardım. Şahıs veya mal ve mülke yapılan zararı tamamen meydana çıkarınca, kanunu tatbik ettim ve suçsuzları asla kabahatli çıkarmadım.

Planlarıma engel olmak için bana karşı kılıç çeken her kim, af dileyince, tarafımdan iyi davranışa mazhar oldu. Ona değeri kadar davrandım, hatalarını unuttum. Hatta, hala onun kalbi yaralı ise, bu yarayı iyileştirmeye çalıştım.

7. Seyitlere, ulemaya, fukahaya, filozoflara, tarihçilere çok iyi muamele ettim. Allah böyle iyi ve yürekli adamları sever; benim de dostlarımdılar. Alimlerle sıkı ilişkilerde bulundum ve asil yürekli insanların muhabbetini kazanmaya çalıştım. Bunlarla müşavere yaptım ve onların duaları bana zaferler kazandırdı. Derviş ve yoksulları himaye ettim. Bunlara zerre kadar kötülük etmemeye çalıştım; taleplerinin hiçbirisini reddetmedim. Başkasını aleyhinde çekiştirenleri sarayımdan kovdum. Onların laflarını ve iftiralarını hiç önemsemedim.

8. Her girişimimi başa çıkarmakta azimli ve kararlıydım. Bir projeye karar verdim mi, artık bütün zihnim o meşgul eder. Onu başarmadıkça, asla bırakmam. Hiçbir zaman halim, sözümü yalanlamadı. Asla katı davranmadım. Allah hiddete gazap eder korkusuyla kimseye hiddet ve gazap ile muamele etmedim.

Adem babamızdan Hazreti Muhammed'e, ondan da benim kuşağıma kadar gelip geçen hükümdarların ne tür kanunları olduğunu âlimlerden sordum. Bu geçmiş hükümdarların hal ve uygulamaları, ilimleri, nutukları çoktan beri bence malum du. Onların güzel vasıfları ve yaşantılarının en beğenilen taraflarıyla vasıflanmaya öteden beri özenirdim. Çöküşlerinin sebeplerini araştırdım ve inceledim, onların düştükleri yanlışlardan çekinmeye gayret ettim. Vergi tahsillerinde oransızlık, istismar, rüşvet ve halka baskıdan sakınmaya dikkat ettim. Bunların kıtlık ve her belayı getirecek; millet ve cemiyeti yok edecek fenalıklar olduğunu bilirdim.

9. Halkın durumuna vakıfımdı; büyüklere öz kardaşım, küçüklere öz çocuklarım gibi davrandım. Her yerin ahalisinin adet ve karakterine göre adet edinmeyi edinmeyi bildim. Yeni tebaamın ve onların öncülerinin sevgilerini kazandım. İdarelerine, âdetlerine bilen ve güvenlerini kazanmış kimseleri atadım. Her eyaletin âdetlerini öğrendim. Devletimin her yöresindeki asker ve ahalinin hallerini bildirmek üzere doğru düzgün, tanınmış adamlar buldurdum. Bunların iş ve ilişkilerinde en küçük bir hatasını görünce şiddetle cezalandırdım. İdareciler, askerler yada halktan bir haksızlık yapılırsa, zalimi adalete verdim.

10. Bir kabile veya göçebe idarem altına girmek isterse, beylerini şerefle, diğer mensuplarını mevkilerine göre bir itibarla kabul eltim. İyilere iyilikle davrandım, kötülere fenalıklarını iade eyledim.

Bana dost olan herkes, bu sevgi alakasından hiç pişman olmadı. Her dostluğa dostça karşılık verdim. Kimin hizmeti ve yardım etti ise karşılıksız kalmadı. Düşmanım olan birisi sonradan hatasını anlayarak benden koruma ve lütuf rica etmişse, ona dostça karşılık verdim. Şir Behram'la öyle oldu. Bu bey, benimle arkadaş iken sonra tam iş ortamında terk edip ganimet derdine düşerek bana düşmanlık etti. . Sonra da tuz ve ekmeğe hatırına geldi, affet için yalvardı. Bu şan ve asaletin felâket girdabından geçmiş deneyimli, kabadayı kavga adamlarındandı. Hatalarına bakmadım, yiğitliğine bağışladım. Dostluk gösterisi olarak da önceki rütbesine denk bir rütbe verdim.

11. Oğul, torun, dost, müttefik bana rabıtası olan herkim olsa iyiliğimden kismetini aldı. Başarı ve saadetimin cazibesi ve mevkii, bana hiç kimseyi unutturmadi. Her zaman, herkes, benden layık olduğu ödül ve saygıya mazhar oldu. Merhamet ve şefkati de elden bırakmadım. Oğullarımın da, torunlarımın da akrabalık bağına saygılı oldum. Onların yaşam ve hürriyetine kötülük etmedim. Herkese bildiğim karakterine göre göre muamelede bulundum. Başarılarımın sönük olduğu vakitlerde kazandığım deneyimler, dostlara ve düşmanlara karşı hangi tarzda davranmam gerektiğini bana gösterdi.

12. lehimde ve aleyhimde hareket etseler bile, daima askerlere hürmet ettim. Kalıcı bir saadeti, hemen geçiveren bir şeye feda eden insanlara teşekkür etmek bir borçtur. Onlar savaşa dalarak canlarını feda ediyorlar.

Bana düşman olan ve beylerine sadakatle bağlı olan savaş erlerine, içimden dostça hisler besledim. Benim tarafıma geçerlerse, yiğitliklerini ve sadakatlerini en yakın adamlar arasına alarak mükâfatlandırdım. Fakat muharebe meydanında en kudsî kuralı çiğneyerek kumandanını terk edip gelen düşman askeri, yanımda insanların en alçağıdır.

Toktamış Han'la savaşta iken, emirleri bana bazı teklifler getirdiler. Düşmanım olan Toktamış Han'a kumandanları ihanet etmek istiyorlardı. Nefret ettim ve İçimden, “Şimdiki hanlarına yaptıkları gibi sonra bana da hıyanet ederler” dedim. Ve karşılık olarak yüzlerine karşı, “siz alçak ve mel’unsunuz” dedim.

Teçrübelerle öğrendim ki dine ve kanunlara dayanmayan bir yönetim, uzun süre kalamaz. Böyle bir idare örtüsüz olup. Kendisine bakan herkesin karşısında gözlerini yere diken ve kimsenin yanında hiçbir saygınlığı ve değeri olmayan insana benzer. Gene öyle bir hükümet, çatısı, kapısı, avlu duvarları olmayan ve her yolu düşenin içeriye dalabildiği bir haneye de benzetilebilir.

Bundan dolayı da ben sultanlık köşkümü İslâmiyet esasları üstüne yaptım ve devletimi idare için kanunlar düzenledim. Bu kanunlara da idarem müddetince riayet ettim” (Mustafa Rahmi, 1339: 37-42; Şimşirgil, 2017: 228-230)

Emir Timur'un, devlet anayasası gibi tespit ettiği bu 12 temel ilkesi, onun 25 yıllık zaferlerle dolu saltanatı müddetince Çin'den Delhi'ye, tüm Asya'ya, Irak, Suriye ve İzmir'e kadar hakim oluşunun esrarını taşımaktadır (Şimşirgil, 2017: 228-230; Mustafa Rahmi, 1339: 37-42; Delen, 2017:157).

Emir Timur'un yönetim ilkeleri, anlaşıldığı kadarıyla Cengizhan Yasasının İslam esaslarına adapte edilmiş halidir. Onu Cengiz Yasalarını uygulamak diye bir duyarlılığı olmamış; kendi tabanına düzen sağlamak üzere Tüzükat maddelerindeki mükemmel esasları ve Melfûzatındaki yüksek tatbikat örneklerini ortaya koymuştur. "...ben saray ve saltanatımı İslamiyet üzerine kurdum ve hükümetimi idare için kanunlar tanzim ettim ki bu kanunlara saltanatım devam ettiği müddetçe riayet ettim.

„Kalbimde doğan ilk kanun dini dünyaya yaymak ve Hz. Muhammed şeriatını uygulamak oldu. Her köşeye İslamiyet'in mutluluk ışığını ulaştırdım ve onu devletimin süsü kıldım (Bademci, 2016: 283).

7. SONUÇ

Timur, Bütün uygulamalarında Türk-İslam yönetim felsefesinin "iyiliği yayma, kötülüğü kaldırma" anlayışı temelinde hareket etmiş; vasiyetinde bile görüldüğü gibi, adalete, merhamete, affetmeye dönük çok önemli vurgularda bulunmuştur. Bütün Türk-İslam Nasihatnamelerinde ve siyasetnamelerde vurgulanan birlik, dirlik, Adalet dürüstlük, şura, bilgi, zekâ inanç konularına uyma dikkati göstermiş ve vasiyetine de yazmıştır. Her alanda tüzükler hazırlamış, hiçbir yönetim alanında mevzuat boşluğu bırakmamıştır. Timur'un yönetim felsefesinde bugün her yönetici için yararlanılabilecek; adalet, insaniyet, kahramanlık, ilim, tasavvuf, hukuk düzeni, ve medeniyet rönesansı vardır. Bu kadar inkılapçı bir siyaset ve devlet dehasının kusursuz olduğu iddia edilemese de vukuatlara ve eylemlere tek tek parçalar halinde bakılması ve sebep sonuç ilişkisi öncelenerek analizi gerekir. Hz. Hüseyin'in katline evladına zulmedenlerin mezarlarını ateşe veren bir karakter sahibi insan kellelerden minareler diken, kafatasları içerisinde mumlar yaktıran adam olabilir mi? Sorgulanması gerekir.

Emir Timur, hem kendi bireysel tutkularına hem danışmanlarının kişisel yargılarına kapılmamış; daha geniş incelemelerle kararlara varmıştır. Savaş ortamları dışında hiçbir zaman muhataplarına aşığılama ve kibirle muamele etmemiştir. Türk ve İslam topraklarına sefer yapması güven, huzur, asayiş ve barış için güç birliğı sağlama ve iyilikleri yayma ve kötülükleri önleme amacına yönelik harekâtlarının önündeki engelleri kaldırma ve sonra esas hedeflerine yönelme gayreti içinde olmuş; aldığı ülkeleri Tuzak kuranlar dışında, Korkunç İvan, Cengizhan gibi yakıp yıkmamış, imar etmiştir; Yaptıklarıyla Doğu ve Batıda bir Rönesans doğurmuştur. Yıldırım Han'ın, Timur'un idari ve beşeri yeteneğini, çelikten gücünü ve kendi gücünü, zeminini ve alt yapısını iyi analiz edemediğinden savaşımlar; sonunda iki büyük sultanın hayrından dünya mahrum kalmıştır.

Emir Timur zamanında İslamlık güçlenmiş, Türkçe gelişmiş; asayiş sağlanmış, topraklar işlenmiş, zararlı, tedhişçi ve sapık akımlar; gasplar, yol kesmeler önlenmiştir. Yaşadığı zamanı, rakiplerini, kendi yeteneğini, lehinde ve aleyhinde olan koşulları fevkalade iyi okmuş, analiz etmiş; plan ve stratejilerini saptamıştır. Uygulamanın her aşamasında gene kollektif akıl, temkin, tedbir, samimiyetle hareket etmiş; kararlarından asla dönmemiş, yetkisini asla emanete bırakmamıştır. Uygulama ve ilkeleriyle muazzam bir stratejik yönetim ve karakteristik liderlik modeli ortaya koymuştur. Emir Timur'un prensipleri yıllarca

Harp Akademilerimizde ders olarak okutulmuştur. Bu uygulama kesinlikle sürdürülmeli; İlköğretimden Üniversiteye kadar, hatta bütün yönetim müfredatlarında ders kitabı olarak değerlendirilmelidir.

KAYNAKLAR

- Aka, İ. (1991) “Timur ve Devleti”, Ankara: TTK. Yayınları.
- Aka, İ. (1995) “Timurlular”, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.
- Aka, İ. (2012) “Timur”, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.
- Aka, İ. (2000) “Timur Sâdece Bir Asker Mi İdi?”, Belleten, LXIV(240): 453-466.
- Alan, H. (2015) “Bozkırdan Cennet Bahçelerine Timurlular 1360-1506”, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Andican, A. A. (2019) “Emir Timur Tarih, Siyaset, Miras”, İstanbul: Selenge Yayınları.
- Andican, A. A. (2017) “Tüzükat-ı Timuri Gerçek Mi Ve Geçerli Bir Birincil Tarihî Kaynak Olarak Kullanılabilir Mi?”, Türkiyat Mecmuası, (27)2: 33-83.
- Bademci, A. (2016) “Cengiz ve Yasası, Timur ve Tüzüğü”, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Çetin, H. (2017) “Emir Timur ve İslam”, İstanbul: Kültür Sanat Yayıncılık.
- Çoruhlu, Y. (2009) “Semerkant”, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.
- Delen, M. (2017) “Emir Timur ve Yönetim İlkeleri”, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, (2)73: 144-161.
- Devletşah Bin, A.B. G. S. (2011) “Şair Tezkireleri (Tezkiretü’ş-Şuarâ)”, çev. N. Lugal, İstanbul.
- Farabi, E.N. (2017) “Es-Siyasetü'l-Medeniyye veya Mebadi'ül-Mevcudat”, çev. Ayas, M.R.; Aydın, M.S.; Şener, A. İstanbul: Büyüyen Ay Yayınevi.
- İbn Arapşah (2012) “Acaibu'l -Makdur (Bozkırdan Gelen Bela)”, İstanbul: Selenge Yayınları.
- Kapani, Münici (2007).“Politika Bilimine Giriş” Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Lamb, H. A. (2016) “Emir Timur”, çev. A. G. Bozkurt, İstanbul: Parola Yayınları.
- Marozzi, J. (2005) “Timurlenk İslam’ın Kılıcı, Cihan Fatihi”, çev. H. Kocaoğlu, İstanbul: YKY.
- Mazak, A. (1989) “Emevilerin Sonuna Kadar Kudüs ve Filistin”, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Mustafa Rahmi (Mütercim) (1339) Tüzükat-ı Timur, İstanbul: Matbaa-i Amire
- Niyazi, M. (2005) “İslam Devlet Felsefesi”, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Özcan, A.T. (2014) “Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi” 33- 55.

DOI: <https://doi.org/10.38120/banusad.685574>

BANÜSAD, 2020; 3(1), 79-99

Roux, J.P. (2015) “Türklerin Tarihi. Pasifik’ten Akdeniz’e 2000 Yıl”, (Çev. A. Kazancıgil, L.A. Özcan), İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Roux, J. P. (2018) “BABUR Büyük Moğolların Tarihi”, Çev. Özcan, L. A., İstanbul: Dergah Yayınları 777.

Şami, N. (1949). “Zafername”, (çev. N. Lugal), Ankara: TTK.

Şakirov, K, Adnan, A. (2018) “Tüzukat-ı Timur Timur’un Günlüğü”, İstanbul: İnsan Yayınları

Şimşirgil, A. (2017) “Emir Timur Otağ II”, İstanbul: Timaş Yayınları.

Sühreverdi, E.N. (2013) “Nehcu’s-Süluk fi Siyaseti’l-Müluk (Yönetenlerin Yönetimi)”, İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık.

Taşdelen, H. M. (1997) “Siyaset Sosyolojisi”, İstanbul: Kocav Yayınları

Talat, T. (1988) “Orhun Yazıtları”, Ankara: TDK.

<http://www.orhunyazitlari.com/tonyukuk.html> Tonyukuk Yazıtı, (20.01.2020).

Toynbee, A.J.(1939), A Study of History, IV, Oxford.

Yağlı, A. R. (2016) “Timur Tüzukatı Bozkırın Töresi”, İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

Yavuz, H. “Hâdimü’l-Haremeyn”, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.

Yezdi, Ş.A. (2019) “Emir Timur (Zafername)”, (çev. D.A. Batur, İstanbul: Selenge Yayınları.

Yüksel, M.Ş. (2004) “Arap Kaynaklarında Timur”, Bilig (31): 85-126.

Yüksel, M.Ş. (2005) ”Timur’un Yükselişi Ve Batı’nın Diplomatik Cevabı 1390-1405”, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, (18): 231-243.

Yüksel, M.Ş. (2008) “Arap Kaynaklarına Göre Timur ve Din”, Tarih İncelemeleri Dergisi, (23)1: 239-258.